

CEYLAN, Kazım (2014). “Türk-İslâm Medeniyetinin Öncülerinden Ahi Evran Velî ve Medeniyetimize Etkileri”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.131-144 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Kâzım CEYLAN*

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİNİN ÖNCÜLERİNDEN AHI EVİRAN VELÎ VE MEDENİYETİMİZE ETKİLERİ

Giriş

Ahi Evran Velî (1171-1261) kurmuş olduğu Ahilik teşkilâtı ile Türk dünyasının hemen her tarafında etkili olmuştur. Türk-İslâm medeniyeti, ahilik teşkilâtından siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, askeri, idari alanlarda etkilenmiştir.

Biz bu bildirimizde Ahi Evran Velî'nin kısaca hayatını özetledikten sonra ahilik sisteminin kuruluşunu ve etkilerini değerlendireceğiz.

Kelime anlamı Arapça “*kardeşim*”, Türkçe (*Divan'ül Lûgat-it Türk'te*) “*yiğit, cömert, eliaçık*” anlamındaki Ahilik, XIII. yüzyılda belirgin olarak ortaya çıkan, XX. yüzyıla kadar varlığını koruyan, başlangıçta sadece Anadolu topraklarında, daha sonraları ise, Osmanlı Devleti'nin hemen her tarafına yayılan siyasi, sosyal, iktisadi ve dini-ahlâki bir kurumdur. Bu teşkilat, faziletle insanlık bayrağını dalgalandırdığı her yerde, huzur ve refah hep zirvelerde olmuş, Hindistan'dan Doğu Türkistan'a, Doğu Türkistan'dan Sibiryaya, Kazan'dan Yemen'e, Saraybosna'ya kadar geniş mekânlarda insan kitlelerine saadet bahşetmiştir. (*Çalışkan-İkiz, 2001, 68*)

Türk Milleti Anadolu'da, Balkanlarda, Kırım'da tek bir devlet ve imparatorluk halinde tezahür etmeden; ahilik nizamı her şehirde aynı örf, töre, inanç ve anlayışla insanları ruhen birbirine kenetlemiş, büyük birliğe hazırlamıştır. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük bir vazife icra etmiştir (*Çalışkan-İkiz, 2001, 71*)

Ahilik, XVIII. Yüzyıldan sonra bir esnaf ve sanatkâr birliği haline dönüşmüş olsa bile, bütünüyle *Türk-İslâm dünyasında bir medeniyet hareketi ve dünyevi ve uhrevi sistem* olarak

* Öğr. Gör. Ahi Evran Üniversitesi.

değerlendirilebilir. Sistem kelimesi Türkçe de “*bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzeni, yol, model*” anlamında kullanılmaktadır. (TDK,2005;1777) bu açıdan bakıldığı zaman tarihi süreç içerisinde ahiliğin içinde yeni sistemler oluşmuştur. İhtiyaca göre eğitim, idari, sosyal, kültürel, iktisadi, ticari, sınaî, askeri, sosyal güvenlik... alanlarda sistemler kurulmuştur. Ahiliğin bütün sistemlerden farkı, özüne “*Eşref-i Mahlûkat*” olan insanı yerleştirerek, “*Hakk’a hizmet, halka hizmet*” anlayışla hem dünyevî hem de uhrevî bir yapı oluşturmasıdır. Temelinde, “*Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışan*” ve “*Dünyayı bir imtihan yeri*” kabul eden bir hayat felsefesi vardır. Buna dayalı olarak Ahilik anlayışı, bir yandan kendi kuruluşunu tamamlarken, diğer taraftan da yeni sistemler kurarak âdetâ “*Sistemler Kuran Sistem*” hâline dönüşmüştür (Ceylan, 2013: 12).

Denilebilir ki Ahilik; imanın amele dönüştüğü; Anadolu’nun vatanlaşmasını, Osmanlı’nın Cihan Devleti olmasını sağlayan dünyevi ve uhrevi bir sistemdir.

Türk-İslâm Medeniyetinde Ahiliğin Oluşumunun Tarihi Seyri

Türkler, Talas Savaşından (Temmuz-751) sonra İslâm dini ile yakınlaşmış, İtil Bulgarları’nın (922), Karahanlılar’ın (944-945) ve Oğuzlar’ın (960) yıllarında Müslüman olmalarıyla tamamen İslamiyeti kabul etmişlerdir. Dandanakan Savaşından sonra, (Mayıs-1040) Anadolu’ya yönelmişler, Malazgirt zaferi ile (Ağustos-1071) Anadolu’ya akmaya başlamışlardır. Malazgirt Savaşından hemen sonra Anadolu’ya gelen Türkler, kısa zaman sonra (1075) Türkiye’nin batısında Kutalmışoğlu Süleyman Şah öncülüğünde İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti’ni kurmuşlardır. Türkler Anadolu’ya yerleşmek, bu toprakları ebedi Türk yurdu yapmak istiyorlardı. Toprağın vatanlaşması için müesseseler kurmak gerekiyordu.

Türkler Anadolu’ya geldiği dönemlerde (XI. yy.) buralarda yerli Bizans uygarlığı hâkim idi. Onlardan daha üstün bir medeniyet kurulmalıydı ki, bu topraklarda tutunabilsinlerdi. O zamana kadar Türkler atlı-göçebe bir kültür içerisinde daha çok hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Gerçi farklı ihtiyaçlarını karşılamak için değişik meslek erbabı kimseler, sanatkârlar da var idi ama onlar daha çok Türkistan’da kalmışlardı.

Her medeniyet karşılaştığı problemleri, kendi yönetme algısı ve kültürü içerisinde, kendilerine has yöntemlerle çözer. Bu sosyolojik bir kuraldır. Türkler de yeni dâhil oldukları İslâm dini içerisinde, onun kurallarını da esas alarak, kendi tarihi tecrübelerini Anadolu'nun şartlarıyla uyuşturarak yeni bir sistem oluşturmak durumunda idiler. İşte Ahilik böyle bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ahilik sisteminin özelliklerine baktığımız zaman:

1. Ahilik İslâm dininin esaslarına ve kabullerine göre inşa edilmiştir. Esas itibarıyla Kur'an ve Sünnet anlayışının hâkim olduğu görülebilir. Ahiliğin esaslarını oluşturan Fütüvvet-nâmeler dini-tasavvufi eserlerdir.
2. Türkler anlayış olarak fütüvvetin/ahiliğin öngördüğü bazı esaslara islâm öncesi kültüründen de yabancı değillerdir. Ahiliğin ilkelerini oluşturan birçok husus (*alplik, yiğitlik, dayanışmacılık, teşkilatçılık, cömertlik...*) Türk kültürünün ve yaşayışının özünü oluşturmuştur.
3. Moğolların önünden kaçıp gelen Türkmen kitleleri ve özellikle Türkistan'dan gelen sanatkârlar kendi aralarında dayanışma ve yardımlaşma gereği duymuşlardır.
4. Türkler Anadolu'da yerleşik hayata geçmek durumunda idiler. Atlı-göçebe kültürü ile şehir hayatı devam ettirilemezdi. Bunun için de herkesin bir işi ve mesleği olmak durumunda idi. Güçlü olmak için mutlaka üretmek lazımdı. Üreten insan ancak başkalarına üstün olabilirdi. Hem de, *“Kişinin kendi el emeğinden daha hayırlı bir kazancı yoktu.”*
5. Anadolu'da var olabilmek için yeni bir *“insan tipi”* meydana getirilmeliydi. Bir mesleği olan, islâmı bütün incelikleriyle yaşayan, gerektiğinde düşmana karşı yiğitçe savaşan, kadınlarını eğiten ve *“aşına, işine, eşine”* bağlı, helâli-haramı bilen, kanaat eden ve maddenin esiri olmayan bir insan tipi.

İşte bütün bu hususlar dünyevî ve uhrevî bir sistem olan Ahiliğin Anadolu'da oluşması için sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel, tarihi ortamı hazır hale getirmişti.

Ahiliği Oluşturan Faktörler

Anadolu'da kurulan Türk-İslâm medeniyetinin üç ana kaynağı vardır. Bunlar: İslâm dini, Türkler'in Türkistan'dan getirdiği kültürel değerler ve yaşadığımız coğrafyadan (*Türkistan, İran, Anadolu...*) aldığımız kültür unsurlarıdır.

Medeniyetimizin en önemli kuruluşlarından birisi olan Ahiliği de bu açıdan değerlendirdiğimizde;

a. Türkler Türkistan'dan Anadolu'ya gelirken yeni bir medeniyetin içerisine girdiler. Hem Müslüman oldular hem de yerleşik bir medeniyet olan İran kültürüyle karşılaştılar. Karşılaştıkları bu iki medeniyetten etkilendiler ve tabiidir ki onları etkilediler. Dolayısıyla başlangıçta tasavvufi bir hareket gibi doğan ve giderek sosyal bir teşkilat haline getirilen fütüvvet hareketini burada tanıdılar.

b. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, Anadolu'da var olan Bizans Devleti ve medeniyetine üstünlük sağlamak zorundaydılar. Çünkü Anadolu'yu vatan yapmak bu topraklarda kalıcı olmak istiyorlardı. Anadolu'da yerleşik hayata geçip şehirli bir hayatın içine girdiler. I. İzzettin Keykâvus ve Alaeddin Keykubad dönemi Anadolu Selçuklular'ın en mâmur, müreffeh dönemidir. Sanat ve ticaret bu dönemde gelişmeye başladı. İşte Ahilik bu ortamda bir yerleşik hayat tarzının ürünü olarak ortaya çıktı.

c. Abbasi halifesi Nâsır Li-dînillah XIII. yüzyıl başlarında fütüvvet teşkilatının gücünden istifade etmek ve etkisini diğer islâm ülkelerine de yaymak istemektedir. Halife, böylece fütüvvet teşkilatını kendisine bağlayarak bir anlamda devletleştirmiş oluyordu. Bu önemli işi gerçekleştirirken yanında danışman olarak meşhur sûfî Şehâbeddin es-Sühreverdi vardır. Fütüvvet'in yeniden yapılandırılmasında Şeyh Sühreverdi'nin teorisyen olarak büyük katkısı olmuştur. Nâsır Li-dînillah, fütüvvet kurumunu resmileştirdikten sonra ikinci adım olarak diğer müslüman hükümdarlara da elçilik heyeti göndererek siyasi otoritesini güçlendirmek istemiştir. Meselâ halife, Anadolu Selçuklu hükümdarına Şehâbeddin es-Sühreverdi başkanlığında bir heyeti Anadolu'ya göndermiş; Sühreverdi I. Alaeddin Keykubad'a hilât, menşur gibi hâkimiyet âlâmetleri ile birlikte fütüvvet cihazı (kâse, şalvar) da göndermiştir. (*H. 617-1221*) (*Turan, 1978:330-331*) Ancak bu tarihten önce I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında halife Nâsır ile irtibat kurulmuş Konya'ya Muhyiddin Arabî, Evhadüddin Kirmanî ile birlikte Ahi Evran'ın da gönderildiği anlaşılmaktadır. (XIII. yy başları)

d. Ahi Evran-ı Vefî'nin Hayatı ve Ahiliğin Oluşumuna Katkıları

Şüphesiz ki, Anadolu Ahiliğinin kurucusu Ahi Evran'dır. Kurmuş olduğu Ahilik Teşkilâtı ile sosyal, iktisadî ve siyasî hayatımızı etkileyen; Anadolu'nun vatanlaşmasında ve Osmanlı

Devleti'nin kuruluşunda büyük rol oynayan, bu sebeple Türk-İslâm tarihinin önemli şahsiyetlerinden olan Ahi Evran 1171 (H.566) yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mahmut'tur. Babasının adına ve doğum yerine nispetle Mahmut bin Ahmet el-Hoyi (Hoylu Ahmet'in oğlu Mahmut) denmiştir. Lâkabı "dinin yardımcısı" anlamına gelen Nasiruddin'dir. Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk tahsil devresi memleketi olan Azerbaycan'da geçmiş olsa da, gençliğinde Horasan ve Maverâünnahre giderek o yörede büyük üstatlardan ders almıştır. Bu arada âlim Fahrettin Razi'den aklî (fen) ve naklî (dini) ilimleri öğrenmiştir.

Ahi Evran, bir hac yolculuğu esnasında (tahminen 1204'te), evliyadan Şeyh Evhadüddin Kirmani ile tanışmış ve ondan ders almıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve tıp alanında derin bir âlim; tasavvuf yolunda yüksek makam sahibi bir velî oldu. Bağdat'ın İslâm dünyasının büyük sanat ve ilim merkezi olması, Ahi Evran'ın çok yönlü yetişmesinde etkili olmuştur. Bu dönemlerde İbn-i Sina, Sühreverdi el-Maktul ve Fahrettin Razi'nin eserlerinden istifade etmiş; Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın kurduğu fütüvvet teşkilatını da tanımıştır. XIII. Yüzyıl başlarında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Muhyiddin Arabî ve hocası Evhadüddin Kirmani ile birlikte Anadolu'ya gelen Ahi Evran, bu tarihlerde hocasının kızı Fatma Bacı ile evlenmiştir. Anadolu'da özellikle esnafa İslâmiyeti anlatarak dünya ve ahiret işlerini düzenli hâle getirmeleri için nasihatte bulundu. Yaklaşan Moğol tehlikesine karşı halkı uyardı. Hocasının vefatından sonra O'nun vekili oldu.

Ahi Evran Anadolu'ya geldikten sonra Kayseri'de bir debbağ (deri işleme) atölyesi kurdu. Sanat sahibi kimseler arasında çok sevildi. Moğollara karşı Kayseri'yi savunan Ahileri, Ahi Evran teşkilatlandırmıştır.

1237 yılında I. Alâeddin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesi üzerine sultanla gönül bağı bulunan Ahiler, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Vezir Sadettin Köpek'e karşı koymuşlardır. Hatta bu dönemde Ahi Evran ve bazı ileri gelen Ahiler Konya'da tutuklanmışlardır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine getirilen Celaleddin Karatay zamanında Ahiler ve Türkmenler üzerindeki baskı kalkmıştır. Bundan sonra kısa bir dönem Denizli'ye giden Ahi Evran tekrar Konya'ya dönmüş; daha sonra da ömrünün sonuna kadar Kırşehir'de yaşamıştır.

Ahi Evran, kaynağını Yesi'den alan kutlu bir davânın gönül erleri ile birlikte bu toprakları vatan yapmanın, Türk ve Müslüman yapmanın öncülüğünü yapmıştır. Özellikle yeni kurulan Ahilik sistemi ile Anadolu'ya göç eden Türkmenlere hem aş hem iş vermiş; onları tekke ve zaviyelerde iyi bir Müslüman ve vasıflı bir meslek sahibi üretici insan hâline getirmiştir. Onları hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışan insanlar halinde yetiştirmiştir. Böylece Anadolu'nun iktisadi kalkınmasına ve imâr edilmesine öncülük etmiştir.

Ahi Evran, 32 çeşit esnafı teşkilatlandırmış; Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasında sanatını icra eden bütün esnaflar Türk-İslâm medeniyetinin zirve kuruluşu Ahilik Teşkilatının merkezi Kırşehir olduğu için buradan "İcâzetnâme" almışlardır.

Kardeşliğin, cömertliğin, yiğitliğin, fedakârlığın, doğruluğun, dürüstlüğün, kalitenin, üretimin, ahlâkın, sanatın, aklın ve bilimin esas alındığı Ahilik Teşkilatının kurucusu bu faziletli âlim ve mutasavvıf Ahi Pîri Horasanlı Türk, Moğollara karşı mücadele ederken 93 yaşında şehit edilmiştir 1261 (H.653). Kabri Kırşehir'de kendi adı ile anılan camiin bitişiğindedir.

Ahi Evran'ın 20 kadar te'lif ve tercüme eseri mevcuttur.

Ahi Evran-ı Veli'nin Eserleri:

Menâhic-i Seyfi: İman'ın ve islâm dininin esaslarını, itikatta Eş'ârî, amelde Şafî mezhebine göre anlatan bir eserdir.

Metaâli'ü'l-îmân: İman esaslarının ilmihali mahiyetinde bir eserdir.

Tabsıra: Ahi Evran'ın en tanınmış ve en yaygın eserlerinden biridir. Tasavvuf felsefesi ile ilgili meseleleri, Allah'ın birliği, sıfat ve fiilleri, peygamberlik ve ahiret meselelerini konu edinen bir eserdir.

Letâif-i Gıyâsiyye: Ahlâk, felsefe, siyaset, dua ve ibadet hakkında bir eserdir.

Letâif-i Hikmet: Siyâset-nâme türünde bir eserdir.

Âgâz u Encâm: Vasiyetnâmedir.

Mürşidü'l-Kifaye: Rûhun bekâsı hakkındadır.

Yezdân-Şinâhht: Farsça felsefi bir eserdir.

Müsâri'ü'l-Müsâri: Ahi Evran'ın Konevi'ye yazdığı mektup.

Medh-i Fakr u Zemm-i Dünyâ: Suhreverdî El-Maktul'ün (vasiyesi)'nin tercümesi.

Tercüme-i Elvâhu'l-İmâdiyye: Suhreverdî El-Maktul'den tercümedir.

Tercüme-i Nefsü'n- Nâtika: İbn-i Sinâ'dan yaptığı tercümedir.
Tercüme-i Kitâbü'l-Hamsin fi Usûli'd-dîn: Fahrüdd'in Râzî'den yaptığı tercümedir.

Tercüme-i Teveccühü'l-Etemm Nahve'l-Hakk: Sadreddîn Konevî'nin küçük bir risâlesinin tercümesidir.

Tercüme-i Miftâhü'l-gayb: Sadreddîn Konevî'nin küçük bir risâlesinin tercümesidir.

Mektûbât Beyne Sadreddîn Konevî: Kırşehir'den yakın dostu Sadreddîn Konevî'ye yazdığı mektuplardır.

Tuhfetü'ş-Şekûr: Ahi Evran'ın kayıp eserlerindedir. Taceddîn Kâşî için yazmıştır.

Ulûm-ı Hakîkî: Ahi Evran'ın kayıp eserlerindedir.

İlmü't-Teşrîh: Tıbbâ dair bir eserdir. (Bayram, 1990: 25; Ceylan, 2012: 24-25)

Ahi Evran hem islâmî ilimlere hem İran kültürüne vâkıf Hoy'lu (Horasan) bilge bir Türk. Dolayısıyla Türkler'in teşkilatçılık özelliklerine sahip aksiyoner bir fikir ve düşünce adamı, gönül adamı bir Veli... Ahiliğin oluşması için Anadolu'da ortam müsait. Ahi Evran da önce kısa bir dönem Kayseri'de kalıyor, sonra Konya'da tutuklanıp serbest bırakılıyor. Denizli'de bir yıl kaldıktan sonra Kırşehir'e gelip yerleşiyor ve ömrünün sonuna kadar Kırşehir'de kalıp Ahiliği teşkilatlandırıyor.

Fütüvvetin / Ahiliğin Dünyevî ve Uhrevî Bir Sisteme Dönüşmesi

Şüphesiz ki Ahiliğin ruhu Kur'an'dan ve Peygamber sünnetinden; teşkilatlanması ve bir sistem olarak hayata geçirilmesi bu milletin tarihi tecrübelerinden ve yaratılış özelliklerinden kaynaklanmıştır. Çünkü Ahilik mânevi ve maddî boyutu olan bir sistemdir.

Ahilik mânevi bir sistemdir. Çünkü temelinde Allah'ın rızasını kazanmak vardır. *“İnsanların en hayırlısı insanlara yararlı olandır”* prensibi vardır. *“Allah yolunda sarfedin, kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın, işlerinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah iyi iş yapanları sever”* ilahi hükmü vardır. Dürüstlük, güvenilirlik, kul hakkı, helal lokma, çalışma gibi âhlâki erdemler vardır.

Ahilik diğer boyutlarıyla dünyevî bir sistemdir. Çünkü din insanların hem bu dünyalarına hem de ahiret hayatlarına dair düzenlemeler, yaptırımlar getirmektedir. Daha doğrusu insanları ahiretlerini kazanmaları bir imtihan dünyası olan bu hayatlarındaki

düşünce, davranış ve fiilleri sonucunda başarılarıyla mümkün olacaktır. Kısacası hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmak ancak ebedi hayatta insanı mutlu edecektir.

Onun içindir ki Ahilik, insanların bir iş, bir meslek sahibi olmalarını şart koşmuştur. Onlar biliyorlardı ki kişi kendi el emeğinden, alın terinden daha kıymetli bir kazanca sahip değildir. Çalışmak, üretmek başkalarına yardımda bulunmak, fedakârlık, dostluk, kardeşlik, helâlinden kazanmak ve harcamak. Birlikte çalışmak, paylaşmak, kalite, güvenilir insan olmak, toplum içinde birlikte olmak... Ama bütün bunları bir ibadet şuuruyla yapmak...

Ahi zaviyeleri bir eğitim yeri. İnsanları önce iyi bir Müslüman iyi bir insan anlayışıyla yetiştiriyorlar. Ahiliğin temel esasları fütüvvetlerde yazılıdır.

Böylece siyasi, sosyal, ekonomik şartların olgunlaştığı Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasında Kırşehir merkez olmak üzere Ahilik teşkilatlanmaya başlıyor. Kırşehir o zamanlar ünlü tarihçi Prof. Dr. Halil İnalcık'ın deyimiyle "*Türkmen Yurdu*", "*Türklüğün Merkezi*" Ahi zaviyeleri harpler, isyanlar arasında sıcak bir eğitim yuvası. O zor şartlar arasında Ahiler bir taraftan insanları eğitirken onlara aş ve iş veriyor, Anadolu'nun vatanlaşmasını ve Osmanlı'nın bir cihan devleti olmasını solukluyorlardı. Alperen ruhuyla, bir yandan yeni bir sistem kurarken, diğer taraftan da siyasi, sosyal, kültürel, dinî, idarî, iktisadî sistemleri oluşturuyor idi. Böylece hem "dünyevî" hem de "uhrevî" olarak insan hayatını düzenlemeye çalışıyor idi.

Bilindiği gibi İslâm dünya ve ahiret dengesini kurmaya çalışmaktadır. Müslümanın "ahiret yurdunu gözetmesini, dünyadaki nasibini de unutmamasını (*Kasas 27/77*), istemektedir. Buna göre İslâm, Müslümanın eğitiminde iki temel gaye gütmektedir: Birincisi dünya, ikincisi ahirettir. Dünya kısa vadede, ahiret ise uzun vadede erişilecek hedeftir. Kısa vadeli hedef olan dünya, aslında ebedi hayat olan ahiret hayatını elde etmek içindir. Ahireti kazanmaya vesile olduğu müddetçe önem kazanmaktadır.

İşte Ahiliğin amacı da mensuplarını bu iki amaç için hazırlamak dünya ve ahirette huzur içinde yaşamalarını sağlamaktır. (*Ekinci, 1991: 27*) Ahi, Allah'ın kendisine ihsan ettiği yüce insanlık nitelikleriyle, İslâm dininin üstün ilkelerini birleştirip bedenen ve ruhen çalışarak dünyada iken ahiretini kazanmak amacıyla olmalıdır. Bu sebeple ahiler başka insanlara yük olmak yerine, kendileri başka

insanlara faydalı olmak prensibi ile hareket etmişlerdir. Bu aynı zamanda İslâmın da emridir. Peygamberimiz insanların başkalarına yük olmalarını hoş görmemiştir. Bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: “İnsan, elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir.” (*Buhari*). Ahiler için dini vazifeler yerine getirilirken dünya işleriyle uğraşmak ibadet sayılmıştır. Bunun içindir ki İslam’ın emirlerini yaşamaya çalışan ahilerin mutlaka bir meslekleri vardır. Zaten bir mesleği olmayan bu teşkilata giremezdi.

İslâm’ın üzerinde önemle durduğu ahlâk konusuna ahiler de çok önem vermişlerdir. Çünkü ahilerin temel tüzükleri olan fütüvvetnâmeler dini-tasavvufi eserlerdir. Onlara göre fütüvvet iyi davranışların toplamından ibaret olan bir hayat tarzı idi. Bu hayat tarzı peygamberlerin ve İslâm büyüklerinin yüksek vasıflarıyla belirginleşmişti.

Fütüvvet, sözlüklerde cesaret, yiğitlik, mertlik anlamındadır. Tasavvufta diğergâmlık, cömertlik ve şefkati de içine alan bir terim olmuştur. Fütüvvet kavramı Kur’an’daki “isar” kavramı ile irtibatlı ve yakın anlamlıdır. Fütüvvet ile tasavvuf iç içedir. Kuşeyri, “*Kul Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderdiği müddetçe Allah da onun ihtiyacını giderir.*” Ve Muhyiddin b. Arabi “*Bir kavmin efendisi ona hizmet edendir*” hadislerini naklederler. Bir başka hadiste de “*İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır*” buyrulur.

Fütüvvet, kendini değil, peygamberimiz gibi ümmetini düşünmek, insanların dertleri ile dertlenmek, kendisi için istediğini başkaları için istemek, huzur ve ayıp örtücü olmak, nefse düşmanlık, fakirleri sevmek, zenginlerin peşinde dolanmamak, eline girenle çıkanı bir görmek, kimseye kin tutup düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, herkese karşı mürüvvet ve insaf sahibi olmaktır.

Ahilik, fütüvvetin Anadolu’daki yorumlanış şekli olarak görülmüştür. Ömer Lütfi Barkan ahiliği bir “tarikat” olarak değerlendirmiştir. (*Barkan, 1942: 279*) Fuad Köprülü ise, “içlerinde birçok kadı, müderris ve devlet adamının bulunduğu âhilik teşkilatının, herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinad eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabileceği” görüşünü savunur (*Köprülü, 1994: 91*).

Fütüvvetnâmelerde belirtilen huy güzelliği, ahiliğin temel esaslarından. Öyle ise iyi huy ahilerden ayrı düşünülemez. Güzel huya sahip olunmadan ahi olunamaz.

Kısaca söylemek gerekirse, ahiliğin amacı İslâm'ın da amacı olan maddi ve manevi yönü ihmal etmeden “*mükemmel insan*” (Allah'ın rızasına göre hareket eden, insanlara faydalı, cömert, işinde ve sözünde doğru, helali-haramı gözeten, temiz, bilgi sahibi olan, yiğit, dünyası için ahiretini ateşe atmayan insan) yetiştirmektir denilebilir.

Yukarıdaki özellikleri belirtilen ahiler hem dünyevi hem de uhrevi bir sistem kurmuşlardır. Ahilerin genel hedefleri de şöyle sıralanabilir:

- Dünyada ve ahirette mutluluğa erişebilmek için bir mesleğe sahip olmak,
- Diğer insanları düşünmek ve onların mutluluğu için de çalışmak,
- İslam dininin ve ahilik teşkilatının istediği güzel ahlâka sahip olmaya çalışmak,
- İslam'ın ve ahilik teşkilatının kurallarını yerine getirebilmek için ilim sahibi olmak,
- Dinin emir ve yasaklarına, dolayısıyla ahiliğin emir ve yasaklarına uymaya çalışmak. (*Yılmaz, 1995: 42*)

Ahiliğin Teşkilatlanması ve Yönetim Modeli

Ahilik teşkilatı, başlangıçta toplumun bütün kesimlerini (Fütüvvetnâmelerde yedi ta'ife diye geçmektedir) içine almakta idi. Bu sosyal tabaka içerisinde devlet ricali, mutasavvıflar, mal-mülk sahipleri, tüccarlar ve sanatkârlar vardı. Ahilik (fütüvvet teşkilatı) diğer ülkelerden farklı olarak, Türklere has bir yapı değişikliği gösterip, toplumun diğer sosyal guruplarını da teşkilat içerisine alıp, onları da kendi içinde ayrı bir yapılanmaya gitmiştir. (*Torun,2007: 446*)

Bu yedi gurup son derece katı bir hiyerarşik yapı olup, yol erkânı dediğimiz irade kapısından girilip icazet kapısından çıkılan ancak **liyakatle** yükselebilen bir sistem hâkimdir.

Her sosyal gurup üç ana mertebeden oluşmaktadır: Yiğit, ahi, şeyh. Bunların da kendi içerisinde üçer alt bölümü bulunmaktadır.

Ahiler, Selçuklu ve Osmanlı ülkelerindeki bütün şehir ve kasabalarda “*Tarikat*” esaslarına göre teşkilatlanmışlardır. Toplantı yerleri zaviyeler idi. Her meslek kolu kendi aralarında organize olmuştu.

Ahilikte yükselebilmek için mutlaka Fütüvvetnâmelerde belirtilen ahlâki kurallara ve mesleki yeterliliklere uyulmak gerekli idi.

Bütün şehirlerdeki Ahi Birlikleri, Kırşehir’de bulunan Ahi Baba’ya (Ahi Evran Tekkesi postnişinin’e-sonraları “Şeyhü’ş-Şüyûh” de denilmiştir) bağlı idi.

Ahilik teşkilâtından, her kademedeki sorunun yerinde ve zamanında çözümlenmesi beklenirdi. Normal şartlarda hiçbir sorun bir üst kademeye iletilmezdi. Ancak çözümü bulunamayan konular bir üst kademeye sunulurdu. (Bu sistem, günümüzde pek çok ülkede uygulanan, Türkiye’de de “**ombudsmanlık**” yasasıyla yeni kabul edilen modelin özünü teşkil etmektedir.)

Anlaşıyor ki, başlangıçta bir tasavvufi hareket olarak doğan, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde siyasi, iktisadi, kültürel, sosyal, ve dini bütün alanlarda faaliyet gösteren ve XVII. yüzyıldan sonra bir esnaf teşkilatı şeklinde organize olan Ahilik, kendine has bir teşkilatlanma özelliği göstererek diğer bütün tarikat mensuplarını da bünyesinde toplamıştır. Ahi şeyhleri bir “*ahlâki liderlik*” modeli oluşturup, teşkilat içerisinde **ehliyet-liyakat** ve seçim esaslarına uyarak toplumda denge unsuru olmuşlardır. Gerektiğinde toplumda ve diğer meslek mensupları içerisinde “**arabulucu**” (ombudsman) görevini üstlenerek yeni bir model ortaya koyabilmişlerdir.

Ahi birlikleri XVII. yüzyıldan sonra sadece bir meslek kuruluşu haline gelince yönetim tarzında değişiklikler olmuştur. Esnaf Esnaf Şeyhi, Yönetim Kurulu, Büyük Meclis şeklinde farklı görevleri olan kurullar tarafından yönetilmiştir.

Bütün bu meclislerde ehliyete dayalı seçimler yapılırdı. (*Ekinci, 1991: 74-76*)

Ahilik Teşkilâtının Medeniyetimize Etkileri

Türk-İslâm Medeniyeti’ne, Ahi Evran-ı Velî’nin öncülük ettiği ahilik teşkilâtının katkıları değerlendirildiğimizde, Ahilik, teşkilatlı ve organize bir güç olarak medeniyetimizin Anadolu’da mayalanmasında etkili olmuş, Türk-İslâm medeniyetinin “öz”ünü teşkil eden ana unsurlardan olmuşlardır. İslâmî inanç ve uygulamaları ile Türklerin Orta-Asya’dan getirdikleri özellikleri Anadolu coğrafyasında sentezleyerek yeni bir medeniyet hareketi olarak ortaya çıkmasında temel dinamik olmuştur.

1. Yönetim ve organizasyonunda ehliyet liyakat esas alınarak Türk’ün teşkilatçılık kabiliyeti uygulama alanına konulmuştur. Kendi içerisinde ehil olanların seçildiği bir sistem, yeni bir yönetim modeli uygulanmıştır.

2. Ahilik sistemi, insanları ötekileştirmeden bir dayanışma ve kardeşlik modeli ortaya koymuştur.
3. Ahilik, Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenleri işbaşında eğiterek insanların kaliteli bir üretici olmasını sağlamıştır. Diğer tarafından akşamları ahi zaviyelerinde dini-tasavvufi eğitim vererek mensuplarının iyi bir Müslüman olmalarını sağlamıştır. Ayrıca gerektiğinde askeri eğitim vererek ahilerin mücadelecisi bir alperen olmalarını sağlamıştır. Kendilerine has bir "eğitim modeli" oluşturulmuştur.
4. Ahiler dünyada ilk defa kadın teşkilatı (Bâcıyan-ı Rum) kurarak kadınların ilmihal bilgilerini öğrenmelerini sağladığı gibi, bir kısım meslekleri de öğreterek üretici insan olmalarının, gerektiğinde savaşlarda lojistik destek sağlamalarının önünü açmıştır.
5. Ahiler Anadolu'nun Türk ve Müslüman yurdu olmasında çok etkili olmuşlardır. Göçebe Türkmenler'in yerleşik hayata geçmelerinde, şehir hayatına intibaklarında öncü olmuşlardır. Ahilik esas itibariyle yerleşik toplumların hayat tarzı olmuştur. Bir mesleği icra etmek daha çok yerleşik, oturmuş bir hayat tarzı ile ilgilidir. Kurmuş oldukları köy ve kasabalarla Anadolu'da öncü olmuşlardır.
6. Ahilerin oluşturduğu ekonomik sistem helal kazancı, alın terini, dayanışmayı, kul hakkını, ahlâkı, kanaatkârlığı, çalışmayı-üretmeyi ve böylelikle Allah'ın rızasını kazanarak Ahiret yurdunu kazanmayı esas almaktadır. Bu da esas itibariyle islâm iktisat anlayışının Anadolu'da hayata geçirilmesidir. Akşamları zaviyelerde öğretilen fütüvvetnameler, gündüzleri işbaşında uygulanır olmuştur. Bu da Türk-İslâm medeniyetinin Anadolu'da inşasında önemli bir etken olmuştur. Ünlü tarihçi Halil İnalçık'ın ifadesiyle:
7. Ahilik adabı yüzyıllar boyunca Anadolu Türk halkının milli karakterini belirlemiştir. Bugün sosyal Antropologların Türk köy ve kasabalarında sıradan Türk insanının davranışları üzerinde tespit ettikleri özellikler, olağanüstü konukseverlik, güç durumunda olanın yardımına koşma, özverili dayanışma, emece denen tarlada hep birlikte çalışma, büyüğe saygı, hırsızlıktan, cinsel tacizden ve başkası aleyhine kötü söz söylemekten dikkatle kaçma, yiğitlik ve civanmertlik hepsi Fütüvvetnâmelerde telkin edilen ideal insanın sıfatlarıdır. (İnalçık, 2009: 40)

8. Ahilerin oluşturduğu sosyal güvenlik sistemi ile ahiler, adeta kimsesizlerin kimi olmuşlardır. Dullar, yetimler, savaşlarda yakınlarını kaybedenler, başka yerlerden gelen misafirler (İbn-i Batuta örneğinde olduğu gibi), sığınacak bir yeri olmayanlar, garipler, ahi zaviyelerine sığınmışlardır. Ayrıca Batı'da olduğu gibi işçi-işveren ayrımı olmamış; bütün haklar baba-oğul ilişkisi içinde Hakk'a dayalı olarak verilmiştir.
9. Ahiler Anadolu'da siyasi iktidarın sağlanmasında etkili olmuşlardır. Anadolu Selçuklu devrinde bir yerde yönetim boşluğu olduğunda hemen o boşluğu doldurmuşlardır. Şehzâdeler arasındaki taht kavgalarında hem olmuşlardır. Moğollara karşı en etkili mücadeleyi Ahiler vermişler ve Moğol zulmünden bu sebeple onlar etkilenmişlerdir. Diğer taraftan Ankara'da "Ahi İdaresi" kurarak Ankara ve çevresini 65 yıl idare etmişlerdir.
10. Ahiler, Anadolu'nun vatanlaşmasında, İslâmlaşmasında ve Türkleşmesinde kurdukları vakıflarla, yapmış oldukları şifahane, hamam, çeşme, han, medrese ve hayır kurumları ile kültürel olarak etkili olmuşlardır. Çünkü, bir yer-şehir alındığında hemen orada ahi teşkilâtı kuruluyordu. Onlar da alınan o beldede Müslüman-Türk hayat tarzını inşa etmeye başlıyorlardı.
11. Ahilerin bu hizmetleri yanında Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve yükselmesinde önemli fonksiyonlar icra ettikleri bilinmektedir. Kuruluş döneminde Kırşehir'den uç bölgesine giden Osmanlı'nın manevi mimarı Edebâli bir Ahi şeyhi idi. Şeyh Edebali damadı Osman Gazi'ye her türlü maddi ve manevi desteği vermiştir. Osmanlı'nın teşkilâtlanmasında ahilerin desteği büyük olmuştur. Denilebilir ki Kayı aşiretinden bir "Cihan Devleti" meydana getiren güç, ahilerin Osmanlı'ya aşıladığı "Devlet-i Ebed Müddet" inancı içerisinde gizlidir. Bu anlayışla Osmanlı yüksek bir sanat ve medeniyetle devlet kurmuş ve altı asır üç kıtayı adaletle idare etmiştir. Bu altı asır boyunca her yerde hak, adalet, doğruluk, insanlık ve cömertliğin timsali olmuştur.

İşte İslâm dünyasında fütüvvet ismiyle doğan, Türkler ve Ahi Evran Velî ile Türk'ün ruh asaletine uygun bir devlet felsefesi ve sonraları esnaf teşkilâtı olan ahilik, altı asırlık medeniyet ve zaferler devletinin sırlarından biridir.

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa**, *Türkiye'nin iktisadi ve İçtimai Tarihi, II.Cilt, İstanbul, 1997*
- Akyüz, Yahya**, *Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 2009*
- Anadol, Cemal**, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler, Ankara, 2001*
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, (hızl. Atsız), İstanbul, 1970
- Bayram, Mikail**, *Ahi Evran ve Ahilik Teşkilatının Kuruluşu, Konya, 1990*
- Bayram, Mikail**, *Fatma Bacı ve Bâciyan-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı), İstanbul, 2008*
- Ceylan, Kâzım**, *Ahilik / Türk-İslâm Medeniyetinde Dünyevî ve Uhrevî Sistem, Kırşehir, 2012*
- Çağatay, Neşet**, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, Ankara, 1997*
- Çalışkan, Yaşar-İkiz, Lütfi**, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Ankara, 1993*
- Çantay, Hasan Basri**, *Kur'an-ı Hâkim ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1976*
- Ekinci, Yusuf**, *Ahilik, Ankara, 1991*
- İnalçık, Halil**, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, İstanbul, 2009*
- Harputlu, Nakkaş İlyasoğlu Ahmed**, *Tuhfat-al vasâyâ, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı" (Haz: Abdülbaki Gölpınarlı) İstanbul, 2011*
- TDK**, *Türkçe Sözlük, Ankara, 2005*
- Tirmizi, Sünen**, (Ahmet Muhammed Şakir) İstanbul, 1981
- Turan, Osman**, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul, 1978*
- Torun, Ali**, *"Fütüvvetnâme Teşkilatının Anadolu'daki Yapılanması", (İkinci Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu) Ankara, 2007*
- Yılmaz, Ali**, *Ahilikte Din ve Ahlak Eğitimi, (Basılmamış Y. Lisans Tezi) İzmir, 1995*
- Yücel, Ayşe**, *"Ahilikte Eğitim ve Amaçları" (İkinci Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri) Ankara, 1999*